

Ilis treis sogns Retgs

Objekttyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch**

Band (Jahr): **13 (1998)**

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

7. Ils treis sogns Retgs

(En: *Radioscola* 1962, 13, 1-11)

Sedrun. Ina biala grupp de quater. El funs la muntogna de Medel cul Muraun, Caziraun e Caschleglia. Era il steiler ei vestgius en moda originala, cun atgna incumbensa. Ils retgs cun lur scepter e culier lad sur la schuiala giu, la schinumnada *rischa* alla spagnola, representan bein lur digna clamada. La rischa ei beinveseivla tiel retg ner, il sulet cun crusch silla cruna! Tschels han la steila. La rischa ei stada moda ella Bassa tochen entuorn 1820, cunzun ellas vestgadas festivas de baselgia. (Foto Luisa Witzig 1954)

Per capir igl origin, la vera muntada d'in usit, tucc'ei magari de dar in'egliada sur la seiv dils agens stretgs confins. Fenomens folcloristics ein buca de sligiar e de considerar isoladamein, senza saver che medemas u semegliontas tradiziuns existan era en autras tiaras, sin auters continents. Ina scalgia suenter l'otra dil vischi d'ina gada schi perfetgs e bials, sto vegnir encuretga e messa ensemen per la reconstrucziun. Eis ei denton pusseivel d'anflar las scalgias tuttas? ... suenter tschen-taners? ... suenter che la fuorma, il material, la memoria de sia existenza primara ein i a smerscha?

Savens ei capitada la constataziun sin mes viadis che ina cuntrada, in vitg gnanc enconuscheva pli datier in usit dil vitg vischinont, della vallada e cuntrada vischina. Nos usits ein per plirs motivs buca sesviluppai en moda pompusa sco per part ella bassa, en autras tiaras, biaronz ein els daventai e semanifestai ella retratgadat montagnarda e lunsch naven da rueidas e dalla publicitad. Tals usits ein daventai e carschi en quella moda nundisturbadamein, ed il svilup va era dacheudenvi organicamein vinavon sche negin disturba siu crescher culla forza. Ils disturbis san daventar anetgamein schi fermes che igl usit sto ceder en buca ditg. Gest sco la tradiziun ei carschida cun inschign e bia spért de ses purtaders, sa el ir en schliatas condiziuns en decadenza, anetgamein, ni in tec alla gada. Ella sa era crescher surdimensionadamein e sestenscher dil ballast.

Per nossa emissiu sco tala vein nus de far neginas constataziuns scientificas sur digl origin, sur dil crescher e svanir digl usit de Buania. Per ils scolars che teidlan l'emissiu s'ei impurtont d'udir en discuors ils acturs ed ils moviders, enzacontas pintgas scenas dellas manifestaziuns producidas enten dus vitgs della medema vischnaunca. Ei setracta dils dus vischinadis Danis-Tavanasa e Breil. Per plirs motivs vein nus stuiu serestrenscher a quels dus loghens. Denton muossan maletgs el cudi-schet Radioscola ch'igl usit ei derasaus en tiara romontscha sco en pauc autras contradas: ils treis sogns retgs digl Orient che van cun steila, en ornat, cun requisits, cantond e cattond da uclaun tier uclaun, da casa tier casa, da stiva tier stiva!

Sche nus contemplein las cartas dils 3 retgs digl Atlas svizzer folcloristic, vein nus caschun de perseguitar ch'il Grischun,

sper il Jura Bernes ed il Tessin, va frestgamein culla steila! Au-
tras cuntradas ein vitas, la Svizra franzosa ed auters tschancuns
ein surtratgs cun tut differentes svilups dil medem patratg dils
retgs digl Orient. Sche nus mein in tschancun pli lunsch, ob-
servein nus nies usit dapi forsa 600 onns enneu en Tiaratu-
destga, ell'Ungaria, en Croazia e Slovenia ed en tuttas tiaras de
schierm e de cultura cristiana, cun preferenza las tiaras de tra-
diziun catolica, era quellas en auters continents, derivontas en
sia populaziun e lungatg dal vegl ravugl europeic, sco per ex-
empel Mexico, l'America dil sid etc.

Domat. In dils treis sogns retgs a Domat. In sim-
patic buobet che ri sut la cruna ed ils ornaments
neuado! (Foto A. Maissen 1956)

Rueras. Sco a Mustér han era ils treis sogns retgs a Rueras detga festa de bingun sin lur stentus viadi. Era els han ded ir dètgs tshancuns! Cun quei che la biala grupp de Sedrun veva quei onn buca fatg ils retgs, eran ils de Rueras passai dalla val neuado. Els han cantau la canzun ed ein sepostai davon il *Caplut dils gedijs* dado Sedrun. Auters onns han ils da leuen de ver neginas marveglias dado il *Dutg grond*, denter Zarcuns e Rueras. (Foto A. Maissen)

Mustér. Ils retgs a Mustér han ina pulita purziun lavur e stenta tochen ch'els han visitau sper Mustér era tuts ils uclauns, Disla, Cavardiras, Caprau, Faltscharidas, Clavaniev, Acletta, Cuoz, Mompé-Medel etc. Pli baul mavan els era a Segnas-Peisel ed a Mompé-Tujetsch. A Segnas han ins dapi enzacons onns in'atgna gruppa, ed a Mustér ussa 2 partidas per levgiar la cuorsa ed il cantar. Els entscheivan lur tur gest il di suenter Daniev e fineschan el da sogn Valentin, il di suenter Buania, a Mompé-Medel. La caplutta de leu ei dedicata a sogn Valentin. Il di de Buania ei consecraus al Vitg de Mustér. (Foto A. Maissen)

Domat. Ina gruppà dils treis sogns retgs sin via principala dil vitg. La baselgia parochiala en vesta. Domat cun sia gronda carschen metta en moviment treis gruppas che fan lur visetas, cantond avon las casas sut finiastras. Ils retgs ein vestgi d'ina biala geppa vali e de caulstchas cuortas. Entuorn culiez, sper il culier alv, penda in reh ornament che variescha denter cordas de pèrlas e cadeinas d'argien ed argentems. Davos dies giu, fermada davos vid las crunas, penda giuado tochen silla crush dil dies il lenzielet. Ils dus retgs alvs han crunas, il ner in turban alla orientala e vons ners, ferton che tshels dus han vons alvs. Il *Mur* fa il steiler, tshels retgs ein armai cun cannas, tenidas en posiziun. (Foto A. Maissen 1956)

Sumvitg. Ils treis sogns retgs en lur ornat avon il portal santeri! Calzers de muntogna, caltscheuls alvs, caultschas tochen schanugl, mantials festals cun steilas, crunas aultas cun crusch ei la caratteristica dils treis retgs a Sumvitg. Els fan ina comparsa distinguida e de noblezia. La neiv che croda en grossa stratscha stgirenta las figuras regalas, mo dat nuotatonmeins ina tempra remarcabla als retgs digl Orient, vegni en nossa contrada alpina! La steila ei construida dad in tscherchel toliu cun radis trastagliai e surtaccai da dadens anora cun pupi colurau e transparent. La glisch dadens vivifichescha las colurs! Els van denter auter tochen si s. Benedetg, era en nevaglia, sch'ei sto esser. La sera de stgir ein els savens accumpignai d'in carschiu. (Foto A. Maissen)

Danis-Tavanasa. Nies maletg dat la gruppa en positura d'en stiva duront il resunar dellas canzuns. Circa enamiez la davosa strofa de mintga canzun, dat il capitani il camond: Fiug! ... e lu rebatta e fraccassa la trei pèra schuldada cullas baionettas. – La dumengia suenter Buania van ils retgs, denton senza suite, magari si Sursaissa per visitar ils uclauns dadens la Val gronda. (Foto L. Witzig 1954)

Nus returnein agl origin! In passus egl evangeli de s. Mattiu II, 1-12 ha dau l'entschatta, ed interessant eis ei che tshels evangelists relatan nuot sur dils sabis digl Orient. S. Mattiu menzionescha che treis *Magis* seigien vegni dagl Orient a Jeru-

Danis-Tavanasa. In capitani, sis schuldaus, ils treis retgs e quels della steila sin via per entrar en ina nova casa e stiva dil vitg. En quella stricta formaziun passan els ellas stivas. La gruppa cun quella schuldata de chepi e baionetta ei ordvart originala. Fagei stem della marca de crusch nera sil frunt, dils barbist! Ils retgs ein cheu sevestgi de ministrants cun cruna. Oz han els fatg tras in svilup viers in tenor pli general! Ils porta-steilas ein buca vestgi, els portan la steila alternativamein. (Foto L. Witzig)

salem, ch'els hagian viu en lur patria ina steila che hagi indicau ad els la via etc. Quels sabis che duegien esser vegni dalla Persia – lur vestgadira ed urdadira egl art vegl cristian demuossan quei denter auter – vegnan numnai leu ni sogns ni retgs. Els eran figuras pagaunas che capevan il cuors dellas steilas, savevan explicar il futur metter ora siemis, exercitavan igl art magic e possedevan fuormlas de striegn. Perquei han ins attribuiu ed attribuescha aunc oz ad els la forza de tener naven da nus tut mal, sco fiug, malauras etc. Gie perfin lur nums sulets sin cedels e sin nossa escha casa etc., deigien haver la forza de preservar nus da malons. Era mo las inizialas, cruschs e milesis 19 C+M+B 62 han forza de cardientscha. Pér il cristianissem ha transformau cardientschas e modus digl usit dils sabis digl Orient en in senn

cristian. Nus vesein pia il svilup remarcabel e dubel, senza saver exact co e cura ed en tgei liug la transformaziun ha giu liug e daco ch'il secund purtader digl usit, il tschespet cristianisau, ha reteniu tochen sil gi ded oz in cert senn paganil de forza magica encunter adversitads. Quella cardientscha semida era buca diltut sche en certas tiaras il plevon dil vitg va sez casa per casa per nudar cruschs ed inicialas sill'escha de ses parochians (Croazia), ni sche l'entira famiglia va dad esch tier esch en casa, per nudar sur escha las inicialas dils schinumnai retgs, schend de cuminonza rusari e benedend cun aua benedida. Nus vesein senza breigia la midada beinvegnida el senn cristian che scungira il nauschaspert cun mieds benedi, il plevon cun cotgla ni rida benedida, la famiglia sustenend la cerimonia cull'oraziun. Dal sempel rapport egl evangeli de Nadal de s. Mattiu culs treis *Magis* al svilup ded ozilgi sigl entir intschess cristian, ha la baselgia ed ils singuls pievels incontinamein luvrau e scaffiu nova fuorma. Ils sabis ch'eran tut auter che sogns e retgs, han giu baul crunas, ein daventai persunas sontgas, sche era gitg buca acceptadas entiras entratgas dalla baselgia. Buania, Epiphania ei en sesez la fiasta dell'appariziun de Niessegner, e tuttina ei igl usit dils treis sogns retgs sederasaus fetg.

Nus turnein alla tradiziun de nossa tiara romontscha! L'emprema damonda savess seclamar: Cu ei quei usit s'introducius en nos vitgs? Noticias historicas che tunschessen anavos pli lunsch, ein buca de reealtgar ad interim. Nos pli vegls han udiu en lur giuventetgna a risdond sur de quellas remarcablas figuras regalas. Pia, enzaconts 100 onns visetan els segir nossas casas il gi ni la sera de Buania. Tgi pudess esser staus igl emprem che ha introduciu ils 3 retgs, e qual vitg che mass culla palma? – quei fuss grev d'eruir. Eisi Mustér sper la claustra? ... ni forse Breil? Quei savein nus buc. Mo ina caussa ei segira: il sbargat che ils treis umens sabis e magics han stuiu far per daventar retgs e sogns, el senn popular, era gia daditg fatgs, avon che nossas cuntradas hagian lur retgs! Nus alleghein in soli fatg: Il magnific Dom de Colonia ei vegnius baghegiaus en honor dils treis sogns retgs, sogns patrums dil numnau marcau. Las reliquias ded els ein vegnidas translocadas 1164 da Milaun a Colonia entras arzustg e cancelier Reinald de Dassel. E gitg avon manife-

stan scartiras, monuments artistics ord il temps cristian tumpriv (4. tschentaner s.Cr. e vinavon) cardientscha e fuormas tradizionalas en connex culla fiasta dils 3 sogns retgs e lur persunas.

Avon 100 onns veva segir buca mintga vitg sia grupp de retgs e suita. La decentralisaziun ha beinduras spussau la stenta, gidau a nivellar la tradiziun. Novas gruppas sesviluppeshan buc, ellas vegnan creadas, messas en pei d'in gi a l'auter, tenor normas influenzadas dal general, dalla costumanza beinduras della bassa.

Scoi vegn raschunau dals vegls, existeva avon 70–80 onns ina grupp de carschi che fagevan ils retgs e quei buca mo per in vitg, mobein per l'entira Foppa e Cadi, da vitg tier vitg, da casa tier casa. Per lur stentas e lur cantar survegnevan els paun, carn secca e nuschs. Per dormitori survevan nuegls e bargias. Mo gnanc leu concedev'ins bugen ruaus als retgs, buca savend tgei genira che savessi esser zuppada sut las crunas e vestgadas regalias. Els duvravan igl entir meins de schaner per visitar gl'entir territori. Carschi che fan de retgs, fuss enzenna de gronda vegliadetgna digl usit. Igl εμπrem han ils carschi e pér pli tard mattatschs e scholars dellas davosas primaras surpriu quella rolla. Quella seruschnada digl usit en mauns meins virils demuossa gia fastitgs decadents! Mo culs treis carschi della Cadi en monduras de retgs, cul fest grond e grevamein enferaus de perveseders d'allura, setract'ei d'in cass sporadic e limitau. Sper quella grupp existevan avon e suenter a Mustér, en Tujetsch, ella Val Medel, a Sumvitg, Trun, Breil, Glion, Vella etc. gruppas de vischnaunca e cuntrada. Intschess che vegn e vegneva surpassaus d'autras gruppas dat ei aunc oz. Gruppas lumnezianas che fan il stentus viadi (oz cun auto!) a Glion e la Foppa, quella de Mustér che va en Val Medel. Beinduras dev'ei patengadas e sesburritschidas. Cun la derasada completa digl usit eis el daventaus pli populars, mo forsa meins intensiv ed originals. Igl intschess dellas gruppas originaras dils vitgs principals vegn aschia scavaus naven. Da l'autra vart ha la depopulaziun dils uclauns e la carschen dils centers spostau empau las proporziuns e fatg necessari igl augment de gruppas. A Domat van ina sper l'auter 3 partidas, ed ins sa buc cura che ina quarta vegn necessaria.

Breil. Ils treis retgs de pindel a Breil! Per lur pindels, crunas, geppas, caultschas e requisits serendan els magari en ina partida casas. Las caussas impurtontas survegnan ils 9 tier las 9 famiglias cun dretg de far retgs. Lur sevestgir ei unics en nossa cuntrada. Ina dellas pli interessantas formaziuns insumma! (Foto A. Maissen 1954)

A Mustér repartan la lavur dapi in decenni 2 gruppas. Ins ha denton giu la buna idea de buca scursanir il temps che cuoza dal gi suenter Daniev tochen s. Valentin, il gi suenter Buania.

Breil. La gruppа regala de nov dels che passa gest la punt veglia dil Flem, fa ina remarcabla comparsa. Alla testa il capitani, lura siu servitur, epi il retg ner e servitur, suondan ils retgs de pindels, il steiler, ed il davos il catschats. (Foto L. Witzig 1954)

Quei temps concediu munglass buc vegnir tuccaus e taccaus entras novs uordens de scola. Quei cuoz extraordinari ei in factur de vitalitad sco era quel digl astgar munchentar la scola quels 3 gis. Co ein egl avegnir quels 2 facturs positivs de salvar? Sin nies territori romontsch demuossa gronda vitalitad ed independenza la moda, culla quala ils retgs s'organiseschan ent-eifer il spazi de certs dretgs sviluppai ed artai. La tradiziun pli veglia cun *retgs carschi* ha saviu sesviluppar e serecuvrar stupent silla basa dil sistem scolastic dils davos 150 onns. A nus para igl usit leu il pli verdeivel e statteivel nua ch'ils scolars camondan las fiastas, nua che ils carschi diregian pauc ni cun adatg e schanetg, nua ch'il recav auda en principi als retgs sezs e per il manteniment de vestgadira, steilas e requisits. Ils dretgs existents astgan mo vegnir taccai sche las relaziuns, novas situaziuns pretendan categoricamein, mo mai, sch'il cunfar digl usit duess cunterfar ad instituziuns civilisatorias moder-

nas. Quei gi auda, naturalmein en dischentadad, als exequiders digl usit. Per quei gi, in gi ad onn, han els dretgs che tschels possedan buc, e quei per dretg ed amur della biala tradiziun. Pia ston ins vertir caneras che derivan dagl usit, vertir la notg empau pli stendida che quei ch'i stuess absolutamein esser. Nus repetin: il temps necessaris ed attribuius agl usit astga buca vegnir scursanius, ils recavs buca vegnir duvrai per stedi per intents communizeivels, auter ch'en ruschaneivla mesira. Ina partida facturs, era quel d'astgar disponer sez d'in ton dil recav, stagnan e ferman igl usit. Oz che il dretg ei surdaus als scolars, deigien cumpignias de mats ed auters ravugls buca sepatrunar dell'acziun senza motivs stringents, e senza avisar baul avunda la gruppa che sepeina. Sco che igl interess general sederscha e seplacca memia fetg sils funzionaris legitims, tschessa plaun a plaun igl interess, e smanatschada ei la continuaziun. La libertad de disponer ed il dretg de libertad tradizional ston vegnir respectai strictamein per buca periclitar esenza e consistenza digl usit.

L'emissiun sur dils treis sogns retgs sebasa sin recepziuns fagtas igl onn 1955, il gi de Buania a Danis-Tavanasa ed a Breil. Las fotografias dateschan da Buania 1954. Siat ed otg onns ein spirai. Mo en general bettan enzacons decennis buca fermas undas ed umbrivas sin usits cun bien fundament. E tuttina han emprovas de sgambettar vias faulsas el sevestgir e s'ornar buca muncau. Mo il bien senn ha pertgirau da pli gronds mals, ed en grondas lingias ei en omisdus loghens igl andament staus stazionaris. Con gleiti ei ina tradiziun, enstagl de sesviluppar e s'enfirmir, vegnida smaghergiada e daventada pupratscha. Danis-Tavanasa e Breil han sviluppau e conservau igl usit dils treis sogns retgs en moda fetg interessanta. Nuot para d'esser empristau dalla Bassa. Las gruppas seprovedeschan completa-
mein ord ils agens arcuns. E tuttina, tgei contrast denter las duas gruppas sin schi pign intschess! A Breil rimnan ils eligi per ils differents uffecis lur pategls, lur requisits tier las familias dils dretgs de far retgs. Tochen che tut ei neutier: crunas, pindels, tschacos, chepis, spadas, vestgadira e requisits, vai enzacons gis, gie magari jamnas. Il capitani e ses gidonters ein cheu a Breil vers officiers... cun spada, cassacca de veglia

schlatteina de carriera militar. Las figuras las pli temidas e respectadas, cunzun dals pigns, ein ils dus retgs ners, retg e siu survient. Mo era il *catschatuts*, cun sia canna e siu vestgiu fassierli, ei beinvesius: figura legra, comica, che savess esser, en in'autra combinaziun ed en auter liug, in miez harlechin. Ensem cun steiler ed ils ordvart originals *retgs de pindels* representa la grupp de Breil in ravugl veramein aristocratic. Ella resplenda in splendid temps dellas grondas famiglias dils De Latour, dils Baletta etc.

Tut auter a Danis-Tavanasa! Leu dat ei buca officiers, strusch capitani, apparentamein. Quel che camonda ei vestgius sco tschella schuldada. El mument ch'el dat ses camonds en stiva entrada, ha el sulettamein ina baionetta pli gronda e greva che tschels. Igl usit ei pli robusts e rustics che a Breil. Il principi democratic ei punctuaus magnificamein. Buca mo in, mobein tuts ils scolars della 7avla classa han il dretg de far capitani.

Els midan carriera en mintga casa, savens cunzun leu nua cuida e simpatia regian per in u l'auter. Per esser capitani en in cert mument, hani mo de scumiar ora baionetta, quella cun resgia, epi s'ei fatg! Il capitani d'avon fa lu puspei part della trei pèra schuldada.

La grupp de Breil sebase, sco nus vein allegau, sin nov vegls dretgs de famiglias che han a siu temps giu l'iniziativa e cumprau igl uorden e resti necessari per metter en moviment igl usit, forse era per renovar il vegl che era per curdar. La famiglia cul dretg decida mintgamai tgi che astga far in dils nov della grupp entira. A Tavanasa ei la vegliadetgna, las classas che dominan. L'armada consista de 6 schuldaus ed in capitani. Quels serecruteschan dalla 7avla classa. Ils vers regents ein ils della 8 e 9avla. Els van culla steila, empau in ed empau l'auter. Els retrain era la pli gronda paga. Els ein ils organisaders, ils cumandaners. Ils retgs vegnan eligi denter quels della 6avla, pli bugen buns cantadurs!

Nus vein fatg cheu mo entginas indicaziuns. L'emissiun ed il cudischet dil text entir, vegnan a dar sclariment pli detagliau.

Alvagni. Cun tgei concentraziun ed interess che il retg ner, il Mor, vegn pennellaus dal pictur dil vitg, e cun tgei pazienza ch'el lai tractar cul barschun de color entuorn egls e sin fatscha. (Foto Comet AG, Zürich)

Alvagni. Nus savein contemplar cheu la respectabla grupp d'Alvagnivischnaunca che vegn dagl *Uspezi*, nua ch'ella ha fatg l'emprema viseta agl Augsegner, suenter messa speciala de marvegl per ils retgs, il gi de s. Silvester.

La grupp consista d'in portabandiera, de treis retgs cun lur treis serviturs, d'in steiler ch'ei el medem temps retg, d'in cassier ch'ei semeglionta-mein retg. Il tambur ei in della davosa classa e sto saver da rudien siu mistregn. El vegn era pagaus il meglier! Il pli vegl astga far il retg-cassier. Ina partida pèra schuldada che schurmegian ils retgs e la suite. – La grupp ei sin via encunter Alvagni-Bogn. (Foto Comet AG)

La canzun dils treis sogns retgs a Breil

*Ils treis sogns retgs ch'ei i culla steila
per encurir gl'affon carin.
Sche mavan els cun legherment encunter Betlehem,
Caspar, Melcher e Baltisar.
Il Caspar ei dil Moraland, il Melcher ei digl Orient,
Baltisar ei digl Occident.*

*Sche mavan els sper il casti dil retg Herodes vi.
Retg Herodes sigl ault dil balcon, emparava nu'els lessen ir.
Han rispondu cun legherment: nus mein a Betlehem!
Leu sei naschiu Jesus tutpussent, salidei el dacormein!
La steila quell'ha nus menau e sur la stalla sefermau.
Leu vein dacormein schenugliu, quei niev retg salidau.*

*Sontga Maria, sogn Giusep, urbeschien po er nies confiert.
Sche quei affon ei dil sogn parvis, o Jesus nies salit.
Ed en la stalla mavan ei en, ed en la stalla mavan ei en.
Aur mirr'entscheins han presentau,
aur mirr'entscheins han presentau.*

*Maria ei la mumma de Diu, Maria ei la mumma de Diu,
che senz'igl um ha parturiu, che senz'igl um ha parturiu.
Dieus detti po in lev e bien onn, Dieus detti po in lev e bien onn,
e de bein viver e bein murir, e lura suenter il sogn parvis,
e de bein viver e bein murir e lura suenter il sogn parvis!
Amen, amen!*

Schegie interessants, ei il text malgenglis en sia ritmica. Mo las periodas musicalas restan apparentamein regularas intercalond ils cantadurs cun meisterila levezia plaids e silbas che paran danvonz.

Canzun dils treis sogns retgs a Sedrun*

Tuts treis che contan:

*Nus treis vegin scu ils sogns retgs,
Caspar, Melcher e Baltasar
Per adurar al retg dals retgs.
O Jesus, Jesus, Jesus car.*

Caspar che conta:

*Ju sun Caspar, al retg nair,
E te ais Jesus al retg vair
E a te miu aur, a te miu cor
Bugen te dundel or.*

Tuts treis che contan:

*Caspar, Melcher e Baltasar
Jesus van per salidar,
Arvan si als lur buccals,
Dattan vi als lur regals.*

Melcher che conta:

*Ju sun Melcher al secund,
Intscheins de Saba tut rodund
A te, miu Diu carin, ju dun,
E tiu survient ju sun.*

Tuts treis che contan:

*Caspar, Melcher e Baltasar
Jesus van per adurar,
Jesus intscheinschan,
Jesus carezeschan.*

Baltasar che conta:

*Baltasar al tierz ju sun,
A te bambin ju mirra dun
Per me carin te vul murir,¹
cun te vi ju murir.*

Tuts treis che contan:
Caspar, Melcher e Baltasar,
Nus ruiain tier Jesus car,
Ch'el meini era nus scu vus.²
E spindri era nus scu vus. Amen.

* Tenor ina recepziun 1954 a Sedrun. La canzun cantada da scolast Toni Hendry muossa colur dialectala. Quella tempra se-manifesta cunzun enten ils pronoms ti-te, mei-me, jeu-ju, lura els plaids ner e ver: -nair, vair, sco-scu ed en rughein-ruiain. En general ei denton priu per basa la versiun e dicziun dil lungatg de scartira. In'autra recepziun dils buobs che fan ils retgs presenta pliras variantas: 1) pitir, 2) Ch'el meini era vus scu nus / E spendri era vus sco nus.

Pigniu. Vestgi en da ministrants ed ornai cun requisits de baselgia, comparan ils treis retgs ensemen cul steiler. Barbis e barbas varieschan lur comparsas. Las crunas ein de differenta factura. Il retg ner ei senza barba, ha fermau entuorn veta ina dètga buorsa per rimnar las bunamanas. Baltasar ha la barba alva; el ei il venerabel vegl denter ils retgs digl Orient. (Foto G. G. Spescha, Pigniu)

Il dialog tschintschaus el Radio dallas gruppas secatta screts el cudisch: texts Radioscola 32, 1962. En quel sesanflan enzacontas canzuns dils retgs. Igl ei bi che Breil e Sedrun contan mintg'onn puspei, sper pli recentas, lur canzuns de veglia urdadir populara. L'enconuschenta *canzun della steila*, era numnada quella de *Lourdes*, vegn dada cheu sut cun notas e tut. Flurin Camathias ha giu publicau ella cun si'atgna translaziun 1905 en *La Merlotscha*.

Era suenter quels 40 onns para igl usit della Steila d'esser semantenus pulit ellas pleivs della Surselva e de Surmir. Ei sa denton dar loghens nua che il declin splunta tuttenina vid la porta. Ins sa bia ga buca pertgei! En in liug in mattatsch che va senza vestgiu de retg culla steila, cantond malamein sia canzun. Ha el vuliu tener sidretg igl usit a tut prezi, schegie negina suita? Ni mav'el stiva per stiva pervia dils raps?

Bibliografia

- KARL MEISEN: *Die heiligen drei Könige und ihr Festtag im volkskundlichen Glauben und Brauch*, Köln 1949
- HERBERT WETTER: *Heischebrauch und Dreikönigsumzug im deutschen Raum*, Wiesbaden 1933
- PAUL GEIGER/RICHARD WEISS: *Atlas der schweizerischen Volkskunde*, Basel 1941
- ALFONS MAISSEN: *Dreikönigsbräuche in der Surselva*, Heimatleben, Zeitschrift der Schweiz. Trachtenvereinigung, 27. Jahrgang, Nr. 3/1954.
- ALFONS MAISSEN: *Die Dreikönige in Domat/Ems*, in Mitteilungen der Schweiz. Ges. für Theaterkultur, Nr. I, Zürich, 1956.

Ina reminiscenza

Las fotografias dils 3 sogns retgs a Breil ed a Danis-Tavanasa ein vegnidas fatgas da Buania 1954. Las informaziuns pli detagliadas sur digl usit dateschan da Buania 1955 en presenza dalle expertas *Lelja Tasch*, dagl institut etnografic a Zagreb, *Luisa Witzig*, secretaria dell'Uniun svizra de costumes, Winterthur.

Enzacons interessants muments! A Danis, el tschaler della casa de scola veglia regia il cunfar cudizzont dil sevestgir dils retgs! Ina nervusa hurscha preparatoria e de tschaffada dils requisits necessaris, il contemplar interessant dil 'dar si ner' al tierz retg, al Moor! Pli tard ellas casas culla steila, in gizzont battaclanc cun cruschar baionettas!

A Breil, suenter las cuorsas tras il vitg e per casas, entscheiva da tard'ura la gronda fiasta nocturna en casa dil capitani della gruppa, ch'ei, tenor usit, obligaus de dar tscheina als sabis ord igl Orient.

Sco tgeu observatur de quella remarcabla scena, enzacons detagls: La hilaridad en cazuns suenter il past animau! Lu las sgnoccas de tutta natira e risaglias. El center dil passatemp stattan denton ils giugs de stiva de gronda attracziun: legns, splazzadas de sutgas, palpadas malguessas cun cuvretgas dils eglis, lignadas sbagliadas ed auter sulaz.

Mo tuttenina il camond dil capitani per silenzi! Il cassier der-scha o sin meisa cun sfraccass la muneida recaltgada en casas e stivas. La muneida en muns vegn repartgida tut tenor veglia tradiziun. Il capitani survegn depli ch'ils retgs della steila, ils de pindel enzatgei meins. Con ch'il catschatuts ha giu survegniu lezza sera ei buca enconuschent. Impurtont per il manteniment digl usit ei la lescha ch'igl entir recav auda als portaders digl usit. Era auda la serada de Buania cumpletamein alla gruppa. Negin ha de cumanderlar viaden en lur fatgs era sche l'aurora cuchegia gia da finiastras neuaden ed il patrun de casa cloma: *Uss, mes mats, eis ei uras ded ir a durmir.*

A scola stoi denton esser iu l'otra damaun. Il signur scolast vegn ad haver capientscha per ils dormulents. Era quei auda tiegl usit!

84. Canzun de Buania,

(pils retgs, che van entuorn culla steila.)

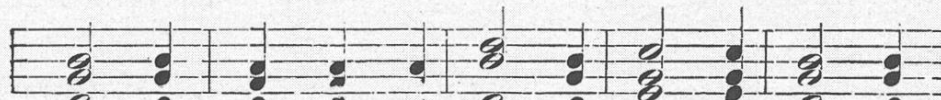
Mel. popul.

1. La stei-la com-pa-ra Als retgs cun splendor; Il
2. Ils retgs plein le-gri-a Ein glei-ti semtgai, Se-
3. A Bethleem en stal-la Els ve-gnan en fin; Leu
4. Ils retgs gli pre-sen-tan Re-gals d'O-ri-ent; Sper
5. La stei-la se-mus-sa Aunc oz mai-e-stus; Nus

1. tschiel sez de-cla-ra: Naschius ei'l Si-gnur. Ve-gni, ve-
2. met-tan sin vi-a, Da Diu a-ni-mai: Ve-gni, ve-
3. stat la pur-schal-la E muss' il Babin: Ve-gni, ve-
4. Je-sus els sen-tan In dulsch le-germent: Ve-gni, ve-
5. retgs aunc a-dus-sa Cla-mein tier a vus: Ve-gni, ve-

- 1.-5. gni, ve-gni e mi-rei! Ve-gni, ve-gni, vies

Diu sa-li-dei!

La pli enconuschenta canzun de Buania en tiara romontscha. Ella ei vegnida enconuschenta entras la translaziun da Flurin Camathias. – Mira Merlotscha 1905, 67: *Pils retgs che van entuorn culla steila.*

